

Mr. Ahmed KICO

Teološka misao Muhameda Mašića

(*drugi dio*)

Mada su filozofska i teološka misao kod Muhameda Mašića, praktično, neodvojive, treba reći da mu je njegova filozofska zrelost, koja je nastala između dva svjetska rata, omogućila da se pred kraj života bavi i kosmogonijskim promišljanjima i islamskom eshatologijom u okviru teologije. Naime, on u svom tekstu "Allah je energija koja obuhvata kosmos", kojeg je napisao 1976. godine, dakle dvije godine prije svoje smrti, ističe da je "Allah energija koja obujima kosmos i zaprema prostor i vrijeme u beskonačnost u svakom pravcu, a kosmos, ma koliko se ustanovilo da je velik, materijalizovani je, a neuporedivi djelić te energije". Također, Mašić u spomenutom tekstu iznosi i svoju životnu, odnosno filozofsku oporuku koja se sažima u njegovom kategoričkom imperativu da se treba zalagati za takav svijet "u kojem će se ljudska bića ocjenjivati po karakteristikama i faktičkim sposobnostima, a ne po stanovitim pripadnostima".

Izričući ovaj stav Mašić za sebe kaže da je, možda, utopista, posebno zbog toga što tvrdi da je "nauka, a ne politika predodređeni vodič čovječanstva i regulator njegovog hoda kroz budućnost". Međutim, Mašić duboko vjeruje da on kao utopista neće izgledati "kroz koju deceniju ili sto do dvjesto godina", čvrsto vjerujući da će se izgraditi apolitički i nemilitaristički svijet. Koliko su ova Mašićeva promišljanja i danas utopija, teško je odgovor-

iti, ali ih kao i ukupno Mašićevo djelo ne treba a priori odbacivati, već, naprotiv, držati u stalnom fokusu.

Insistirajući na izvornim principima i temeljima islama, Mašić u svojim radovima ističe da je i proučavanje arapske periodike, koja je bila ortodokсно islamska, kod njega probudilo interesiranje za vehhabijski selefijetski vjerski pokret vraćanja na prvotnu liniju kojeg je osnovao Muhammed ibn Abdul-Vehhab. Prema Mašićevim riječima, on je kroz vehhabijsko selefijetsko učenje počeo simpatizirati taj pokret kojeg je, kako sam kaže, prihvatila Saudijska Kraljevina i koji je do danas tamo prisutan. Dakle, Mašić ne krije utjecaje na njegovo filozofsko i teološko razmišljanje, ali će prakticirajući islam na izvoran način i kao vjeru srednjeg puta, zapravo, pokazivati primjer vjerske i svake druge tolerancije, kako svojim suvremenici tako i kasnijim naraštajima.

Zbog svega toga Mašić će doći u sukobe sa, kako kaže, "dijelom muslimanske čaršije i neukih hodža", s jedne strane, kao i sa velikohrvatskim i velikosrpskim ekstremistima i šovinistima, kako ih Mašić imenuje, s druge strane. Mašić u sukob sa "dijelom muslimanske čaršije" dolazi zbog toga što je ona "diktirala hodžama šta smiju, a šta ne smiju, kazivati svijetu o vjeri". Suprotstavljajući se ovakvom načinu mišljenja i prakse Mašić je, na temeljnim islamskim izvorima, odbacivao novotarije, predrasude i sujevjerja koja su nastajala u krajevima gdje je živio i radio, a koja su uvijana u oblandu islama. On je odricao obilježja dove svakom skupu i sastanku, govoreći da su to najobičniji vašari, odricao je svaku logičnost i realnost u bilo kom obliku proricanja, osporavao je crnoj boji

nesretnost, maleroznost i kob ukazujući na to da su zastava i ahmedija oko glave Muhammeda a.s. bili crne boje; negirao je svetost bilo kome ljudskom biću, životinji, biljci ili predmetu; osuđivao je tvrdnje da ne valja raditi ili putovati u stanovite dane i dr.

Koliko je Mašić filozofsko-teloški bio zreo i koliko su bila svježja i originalna njegova promišljanja pokazuju i članci iz njegove zaostavštine pod naslovom "Allah zove poglede u svemir I i II", koji je objavljen u listu *Gračanički glasnik*. Naime, Mašić možda po prvi put na našim prostorima pokušava sebi i čitaocima predložiti "veličinu i moć Allaha... kroz prikaz Njegove moći i veličine". Misleći i pišući ka i iz suštine problema i filozofsko-teološke kategorije o kojoj promišlja, Mašić će reći da su "potrošeni diljem vijekova tokovi miliona života, pa i debela brda papira i mora mastila u razrađivanju do najsitnijih detalja mnogih drugih materija, problema i pojmova, najviše iz oblasti fikha, filozofije, historije i jezika, ali je pojam Allaha ostao do danas relativno neobrađen, a širokim slojevima vjernika sasvim nejasan".

Kritikujući dosadašnja razmišljanja o Allahovoj suštini i moći, Mašić će reći: "Nije li nečuvana bruka da i danas, u doba otkrića neslučenih svemirskih razmjera, većina interpretatora Allahove doktrine gotovo ništa ne znaju o velikom autoru te doktrine, od onih vječnih interpretatora prije hiljadu godina, čak bi se reklo da znaju o Allahu još manje nego ovi. Tragikomično je da znatan broj običnih mumi-

na poima Allaha kao nekog smrknutog adžu koji sjedi prekrštenih nogu na jednom udaljenom većem nebeskom tijelu, odakle prosipa kišu kad hoće i gdje hoće, a zasipa gradom ili prži uazarenim bičem koga hoće i većinom za sitne propuste i prestupe, dok je protiv velikih zločinaca, ugnjetaca, gangstera i pokvarenjaka sasvim nemoćan. Kakva, bruka, zar ne?"¹

Suprotstavljajući se ovakvim lošim interpretatorima Allahove moći i suštine, Mašić polazi od elementarne logike, želeći i nastojeći da moć i suštinu Božiju shvati i objasni kao pojam koji je misao o biti stvari, odnosno misao o suštini. Zato će Mašić napisati da on pojam Allaha shvata i razumije kao nešto gdje se "ne radi o individui koja se može na nešto 'smjestiti', pa makar to 'nešto' bilo i cijelo nebo, niti se radi o cilju koji ćemo ikad, dokle god život traje, moći dosegnuti nekim materijalnim sredstvima, već samo umovima i njihovom logikom". Dakle, vidljivo je da i u ovom Mašićevom pokušaju razumijevanja i opisivanja ontološke suštine Allaha, on zapravo demonstrira vlastiti racionalizam i vjeru u moć razuma. Zato će upravo na tom tragu, najvjerovatnije, po prvi put na našim prostorima, otpočeti sa opisivanjem Božije suštine na način kako je on razumije i shvata. U tom smislu on sa znatnom dozom zabrinutosti i pribojavanja moli "svakoga ko je u stanju da mu se pridruži, da ga ne ostavlja usmaljena, da ga ispravi gdje bude skrenuo u opisivanju Božije suštine". Jer, Mašić kategorički tvrdi: "Allah hoće i voli da o Njemu razmišlja-

¹ Muhamed Mašić, "Allah zove poglede u svemir I", "Gračanički glasnik", Gračanica, 1997. Br. 4, str. 101.

mo i da Ga upoznamo, a život ljudski i život Svemira će potrajati sve dotle dok se Allah ne upozna, jer dokle god se to ne ostvari, On neće biti dovoljno poštovan i priznat. Bez toga, pak, neće biti ispunjena svrha življenja. Na usta svog Poslanika Allah kaže: 'Bijah skrivena riznica, pa zaželih (ustjedoh) da sam poznat, te stvorih Svijet'."

Ovo su, dakle, Mašićeva promišljanja i riječi koja su na tragu islamske eshatologije (svrhe stvaranja i trajanja Svijeta od strane Allaha dokle On to hoće i želi). Drugim riječima, Mašić kroz ovakva promišljanja, ustvari, ističe Božiju suštinu koja omogućuje postojanje Svijeta sve dotle "dok On ne bude dovoljno poštovan i priznat". Dalje, Mašić ističe da svrha življenja na ovom svijetu neće biti ispunjena sve dotle dok se Božija suština potpuno ne upozna i spozna. Znajući da su ovo ajeti iz Kur'ana i Poslanikov sunnet, Mašić i kaže da se na temelju toga on usudio "otvoriti vrata" s osjećajem zadovoljstva i s čašću što pokušava opisati Božiju suštinu na način kako ju je on spoznao i kako je osjeća.

Kao argumentaciju zašto pokušava opisati Božiju suštinu, Mašić navodi da je to jedino moguće kroz upoznavanje Božijih djela u obliku ajeta koji su objavljeni u Kur'anu. Prema Mašiću, ajeti su "elementi koji otkrivaju Njegovu moć i veličinu", odnosno oni su (ajeti) Božija znamenja i znakovi. Za opisivanje Božije suštine Mašić ističe da su od svih ajeta možda najznačajniji oni koji se odnose na stvaranje nebesa i zemlje kao cjeline, stvaranje života na njima, i stvaranje čovjeka u okviru tog života.

Navodeći pojedine ajete iz Kur'ana koji govore o Božanskoj suštini, Mašić istovremeno demonstrira vlastito poznavanje i pojedinih naučnih disciplina, kao što je astronomija, koju, kao ograničenu ljudsku spoznaju i znanje, dovodi u jasnu korelaciju sa neograničenom Božijom spoznajom i moći. Naime, Mašić kaže da je "Kur'an sušta nauka Božanskog izvora, dok je astronomija nauka ljudskog porijekla". Također, Mašić će sasvim jasno reći da "nauka sve šire i dublje prodire u suštinu stvari i sve jače naglašava njihov značaj, ali ne kaže da je Allah njihov tvorac, stavljajući na raspolaganje i darodavac".

Dalje promišljajući odnos nauke kao ograničene i konačne ljudske moći i spoznaje, Mašić će reći da "nauka svojim dobrim prikazom stvari pobuđuje divljenje i uvažavanje, ali čitaoci i slušaoci poklanjaju to divljenje stvarima, a ne njihovom Darodavcu kojeg je nauka prešutjela. Tu je evropska nauka - koja će takvom nezahvalnom ostati sve dotle dok se ne zakorači dublje u veliki Svemir i ne osjeti prisustvo nečeg još većeg od Svemira, na sve strane iza Svemira".²

Tumačeći pojedine ajete iz Kur'ana koji govore o grandioznosti Svemira, Mašić, zapravo, u njima prepoznaje i korijene, odnosno ishodište astronomije kao nauke, koja "po Allahovoj volji spoznaje ono što je Svevišnji stvorio", i što govori, kako bi Mašić rekao, o "veličini, moći i mudrosti Graditeljevoj".

Čvrsto vjerujući da je Allahova suština u njegovoj težnji i volji da bude poznat i priznat, radi čega je i stvorio

² Isti, "Allah zove poglede u svemir II", "Grač. glasnik", Gračanica, 1998. br 5, str. 84.

Mašić će kroz svoju eshatologiju naslutiti i moguće kataklizme kroz koje će čovječanstvo prolaziti, upravo zbog toga što Allah želi da bude upoznat i priznat na pravi način, u odnosu na način kako se to obznanjuje u Kur'anu. Naime, Mašić i sam tvrdi da je posebno evropska nauka nezahvalna prema Božijoj moći, govoreći da je ona ta koja stvara, pa je sasvim realno očekivati da kroz razvoj nauke i civilizacije, općenito, dolazi do kataklizmi. Mašić je, zapravo, naslutio da će priroda (Božanska volja i moć koja se na vidan način manifestira), upravo zbog čovjekove želje i stalnih pokušaja da njome zagospodari, a ne da živi u skladu s njom, te da je upoznaje i priznaje na pravi način, uzvraćati strahovitim udarcima prema čovjeku i nauci koja pokušava u ime čovjeka zagospodariti prirodom.

Ovakva promišljanja Mašić je, zapravo, anticipirao budući da se novija filozofija Zapada, u suštini, bavi kritikom moderne tehnologije koja više ne stvara slobodu za čovjeka kroz gospodarenje nad prirodom, već, naprotiv, moderna tehnologija otpočinje gospodariti i čovjekom i prirodom. Nije li to, kako bi Mašić rekao, kazna zbog neadekvatnog i neprimjerenog upoznavanja i priznavanja Božije suštine koja se može spoznati kroz Božija djela kakva su kur'anski ajeti. Zato je na tragu Mašićevih promišljanja još uvijek aktuelan odnos čovjek - nauka - Stvoritelj, budući da nedovoljan sklad i poštovanje čovjeka i nauke

prema i u ime Boga, zapravo, stalno porađa kataklizme u Svijetu. Zato Mašić proročanski zaključuje da će to dotle trajati dok cjelokupan ljudski rod ne spozna da su čitav Svijet i Kosmos stvoreni zarad upoznavanja i priznavanja Božanske moći i suštine.

Zaključna razmatranja

Kada se analiziraju Mašićevi stavovi, posebno na planu njegove islamske etike i društvene angažiranosti, onda se može reći da je on potpuno na tragu islamskih filozofa i učenjaka koji su za politiku govorili da ima svoje korijene u filozofiji. Upravo zbog toga i na toj tradiciji Mašić je filozof i učenjak koji se bavi realnim stanjem u društvenoj zajednici i odnosima između "idealno" postavljenog i objektivnog, a svoju sposobnost iskazivao je na uočavanju nesklada, te na kritici postojećeg stanja i pružanja savjeta kako ići dalje.³ Na ovom tragu kod Bošnjaka, ali na orijentalnim jezicima, promišljaju i pišu filozofi kao što su Hasan Kafi Pruščak, Muhamed Prozorac, Mustafa Sidki Mostarac i drugi, ali nema podataka da je Mašić u svojim promišljanjima koristio neke od rasprava spomenutih autora.

Drugim riječima, istraživanja su pokazala da je Mašić sem proučavanja i studiranja Kur'ana i hadisa, te susretanja sa spomenutom periodikom iz Saudijske Arabije, bio zapravo izvorni bošnjačkomuslimanski filozof. Ovo je posebno značajno i zbog toga što su

³ Šire o korelacijama politike, teologije i filozofije u okviru orijentalno islamskog stvaralaštva, čime je nesumnjivo bio inspiriran i Mašić, vidjeti u: Amir Ljubović, Sulejman Grozdanić, "Prozna književnost BiH na orijentalnim jezicima", Orijentalni institut u Sarajevo, Sarajevo, 1995., str. 51.-52.

Mašićevi stavovi, uvidi i bljeskanja u filozofskoj i teološkoj misli još uvijek primjerena i današnjem vremenu, zbog čega su nezaobilazna u proučavanju društvenih gibanja između dva svjetska rata, perioda u kojem je živio djelovao Muhamed Mašić.

Koliko god da je Mašić izvorni bošnjačkomuslimanski filozof i koliko god nema podataka da su na njega utjecali pojedini bošnjački filozofi koji su pisali na orijentalnim jezicima i na čijem tragu je on, de facto, svojim filozofskim djelom bio, može se reći da je kod Mašića u bitnome prisutan utjecaj filozofskih, teoloških i političkih promišljanja islamskih reformatora kao što su Džemaluddin Afgani, Muhammed Abduhu, Muhammed Ikbāl, Muhammed el Behij, Meragija, Šeltut i drugi.⁴ Svi ovi islamski reformatori svoje ideje iz praktične filozofije baziraju na stavovima Džemaluddina Afganija i njegovoj stalnoj borbi za oslobođenje islamskih zemalja i naroda od zapadnoevropskog kolonijalizma. Tim idejama koje su bile panislamističkog karaktera, a posebno životom i djelom Džemaluddina Afganija, bio je inspiriran i Muhamed Mašić.

Kroz prijevod monografije o životu i djelu Džemaluddina Afganije, Mašić je, kao usamljeni zancsenjak koji je živio na rubu intelektualnih gibanja, nastojao svojim istovjernicima i drugima pokazati vjersku, filozofsku, etičku i političku baštinu islama i muslimana svijeta. Međutim, interesantno je da je Mašić primarno zainteresiran za islamsko bratstvo, panis-

lamističke i reformističke ideje na cjelokupnom islamskom području, dok o samoj bošnjačkomuslimansko autohtonosti vrlo rjetko ili gotovo nikako ne govori ili piše. Vjerovatni razlozi za to su, svakako, stege velikosrpskih i velikohrvatskih režima iz perioda Kraljevine Jugoslavije i NDH, te kasnije stege komunističkog režima Jugoslavije, s jedne strane, kao i nedostatak kontinuirane saradnje i razmjene mišljenja Mašića i drugih bošnjačkomuslimanskih filozofa i intelektualaca koji su promišljali o bošnjaštvu i islamu kao bitnim odrednicama nacionalnog identiteta, s druge strane. U ovom smislu, istraživanja su pokazala da sem povremene literature iz teologije i islamske filozofije, u najširem smislu riječi, Mašić nije, zapravo, dolazio u bliže dodire, kako sa bošnjačkomuslimanskim intelektualcima iz perioda u kojem je živio i radio tako i s njihovim djelima koja su bila inspirirana ili koja su tretirala bošnjaštvo kao nacionalnu odrednicu muslimana u Bosni i Hercegovini.

Također, istraživanja su pokazala da Mašićeva filozofska misao koja je dugo godina bila zabranjena, nije mogla utjecati na ostale bošnjačke filozofe koji se javljaju nakon Drugog svjetskog rata. Moguće je da je Mašićeva filozofska misao u određenim elementima utjecala ili je bila inspiracija za određeni broj bošnjačkih intelektualaca i filozofa koji su dolazili do njegovih djela koja su, kako je to govorio njegov sin Izet Mašić, "bila sklonjena u strane institucije ili su bila kao skriveno blago zakopana u zemlju".

⁴ Šire o značaju islamskih reformatora kao što su Džemaluddin Afgani i Muhammed Abduhu vidjeti u: Nerkez Smailagić, "Leksikon islama", Svjetlost, Sarajevo, 1990., str. 12.-15 i 421.-423.

Mašićevo prevodilačko, pjesničko, filozofsko i teološko djelo pokazuju da je ono prvenstveno zbog svoje tolerančnosti i uvažavanja nauke kao bitne odrednice islamskog učenja bilo, zapravo, jedna od preteča i dio temelja bošnjaštva koje danas baštinimo, razvijamo i, što je najvažnije, koje trebamo i dalje s punom znanstvenom odgovornošću istraživati i valorizirati. Previranja u Bosni i Hercegovini zadnjih desetljeća, a posebno netom minula agresija na BiH koju je Mašić naslutio, obavezuju nas da, Mašićevim jezikom kazano, ne govorimo samo o panislamizmu i reformatorskim idejama već i o nacionalnom identitetu Bošnjaka koji, uz svoju baštinu, ukupna kulturna i materijalna dobra, zajedno sa islamom kao bitnom odrednicom, opstaju i mogu opstati na tlu Bosne i Hercegovine.

Mašićeva filozofska praksa pokazuje njegov racionalizam do te mjere da se može reći da je za njega filozofija bila mudrost u najdoslovnijem i najširem smislu riječi, te da ju je on shvatao i prakticirao kao "lični pothvat onoga koji filozofira". Mašićeva filozofija, njegova mudrost, njegovo znanje koje je sam stekao, a koje stremlje ka univerzalnosti, takvog je karaktera da on od početka na svakom koraku može da preuzme odgovornost za vlastitu i opstojnost društvene zajednice u kojoj je živio i djelovao. Mašić je, dakle, tip mislioca koji je čitav svoj život posvetio tom cilju (osobnoj odgovornosti i filozofskim promišljanjima kao ličnom pothvatu) i koji je, kako smo ranije naznačili, bio inspiriran ukup-

nom islamskom duhovnošću i okruženjem u kojem se nalazio on i bošnjački narod.

Ukupno promišljanja Muhameda Mašića, kao i njegova praktična filozofija, pokazuju da on "islam interpretira kao cjelovito vjerovanje i učenje koje osmišljava čovjeka i upućuje ga na put istine, moralnosti i ljepote". U vezi s tim istraživanja su pokazala da je kod Mašića jedna od glavnih filozofskih disciplina bila, zapravo, islamska etika (ahlak). Svojim djelima i konkretnim angažmanom Mašić je islamsku etiku shvatao kao granu filozofije, koja se zajedno s politikom i ekonomijom, u okviru ukupnog islamskog pogleda na svijet, smatra dijelom praktične filozofije. Drugim riječima, i za Mašića je islamska etika bila znanost o vrlinama i sredstvima da ih se stječe, o porocima i sredstvima da se od njih očuva.⁵

I pored egzistencijalne zebnje koju je Mašić osjećao zbog svog islamskog i društvenog angažmana, on u režimima Kraljevine Jugoslavije i NDH ne biva proganjan i kažnjava. To se Mašiću događa nakon završetka Drugog svjetskog rata, kada počinje biti sustavno proganjan i zatvaran. Mašića će, dakle, komunistički režim odmah nakon završetka Drugog svjetskog rata internirati u KPD Zenica, gdje ostaje od 1946. do 1950. godine. Mašić, praktično, samo zbog svoje islamske tolerancije i praktične filozofije, koja je, opet, zasnovana na islamu, u komunističkom režimu biva "nagrađen" dugogodišnjom robijom.

⁵ Ahmed Kico, "Učenje i djelo Ahmeda Bureka", ŠIP "Borac", Travnik, 1998. str. 85.

Kada se rezimiraju Mašićevi filozofski i drugi stavovi, kao i njegovo ukupno djelo i život, onda se može s pravom konstatirati da on pripada istaknutim Bošnjacima koji su u svoje vrijeme pronosili, kako bi to rekao Safvet-beg Bašagić, "ime po islamskom svijetu s učenim i pjesničkim djelima". Upravo zbog toga, nije li Mašićevo djelo, kao i zahtjev Safvet-bega Bašagića, prvog doktora filozofije i islamistike kod Bošnjaka, da se ne smije zaboravljati "na slavne djedove", još uvijek obaveza da se detaljno i s visokom znanstvenom odgovornošću istražuje cjelokupna bošnjačka i bosanskohercegovačka baština.

Nastojeći da se, u skladu sa realnim mogućnostima, realizira ovaj Bašagićev zahtjev, a za Bošnjake gotovo kategorički imperativ, dosadašnja istraživanja pokazala su da se Mašićeva misao i djelo mogu svrstati u najviše domete filozofske misli Bošnjaka, posebno između dva svjetska rata, gdje svakako pripadaju Safvet-beg Bašagić, Safet Krupić, Nuriya Pašić, Abdurahman Adil Čokić, Derviš M. Korkut, Šaban Hodžić i drugi.

Filozofska misao Muhameda Mašića, po ko zna koji put pokazuje da je bošnjačka predaja, u međuvremenu, bila zatrpana, ponajčešće metafizičkim i ideologijskim autoritetima, te da je bila pod stegom hijerarhije tih autoriteta. Na konkretnom primjeru proučavanja filozofske misli

Mašića, pokazalo se da bošnjačka predaja i njen potencijal još uvijek nisu iscrpljeni, te da još uvijek imaju dovoljno snage da uobičajeno, a posebno ono što je bilo skriveno ili zabranjeno (Mašićeva djela i misao u komunističkom režimu), učine začudnim. Nije li, dakle, ovo tačka ili topos odakle se otpočinje filozofirati, kako su to i stari Grci govorili, čiju su filozofsku misao sačuvali i dalje razvili islamski mislioci čiji je baštinik i nastavljač svakako bio i bošnjački učenjak Muhamed Mašić?!

I. Jalović, Portret (skulptura)